هەندێ زانیاری ی تازەی مێژوویی لەبارەی نەورۆزەوە

کەریم مستەفا شارەزا

پێشەکی :-

نەورۆز لە سەردەمێکی یەگجار کۆنەوە وەك جەژنێکی گەورەو شکۆدار لەناو کوردو کۆمەڵە نەتەوەیەکی ئاریایی‌دا بلاوبۆتەوە ، هەر کۆن‌بووەو نوێ‌بۆتەوەو ، هەموو ساڵێك لەگەڵ نەمانی سەرماو سۆڵی زستان‌و بووژانەوەی گژوگیاو درەختی قەدپاڵ‌و دۆڵ‌و دەشت‌و دەر ، وەك رۆژێکی خۆشی پڕ خێرو فەر گەڕاوەتەوەو خەڵکیش لە هەموو لایەکدا بەزم‌و ئاهەنگی شادیی بەهارو سەری ساڵی تازەی ژیانیان بۆ گێڕاوە .

هەر نەتەوەیە بە جۆرێك لە بنج‌و بناوانی ئەو جەژنە دێرینە وردبۆتەوەو بردوویەتیەوە سەر جۆرە رەگ‌و ریشەیەکی ئەفسانەیی یا سروشتی یاخود مێژوویی . زۆربەیان بردوویانەتەوە سەر رەگی سروشتی‌و بە رۆژی نەمانی سەرماو سۆڵی زستان سەختی پڕ لە زەبرو زەنگی‌و ، بە رۆژی داهاتنی وەرزی بەهاری خۆشی پڕ زیندەگانی داناوە .

هەیە ئەو رۆژە بە یادی ئەفسانەکەی زاڵ‌بوونی هێزی خوداوەندی خێرو رووناکی بەسەر هێزی شەڕو تاریکی‌یان داوەتە قەڵەم . هەشە بە رۆژی نوێی ساڵی‌ی تازەی هەتاوی داناوەو ، لەلای هەندێ نەتەوەی دیکەش نەورۆز بە رۆژی سەرکەوتنی هێزی میللەتی زۆرلێ‌کراو بەسەر هێزی ستەم‌و زۆرداری‌یان داناوەو ، بۆ زانینی داهاتنی ئەو رۆژەش لە شەوی جەژن‌دا ئاگریان لەسەر چیاو شوێنە بەرزەکان کردۆتەوە تاکو هەموو کەسێك بزانن سبەی جەژنی نەورۆزە . لەلای نەتەوەی کورد ئەم بۆچوونەی دوایی لەپاڵ رەگە سروشتی‌یەکەی ئەو جەژنەدا ، لە هەموو بیرو بۆچوونێکی دیکە بەهێزترەو ، لە سەردەمێکی گەلێك کۆنەوە هەر بەو ناوەوە یادی ئەو رۆژە پیرۆزە کراوەتەوە .

نەورۆز لە سەردەمی ساسانی‌یەکان‌دا :

هەرچەندە مێژووی پەیدابوونی نەورۆز گەلێك بە پێش سەردەمی ساسانی‌یەکان دەکەوێتەوەو لە هەندێ سەرچاوەی مێژوویی‌دا سەرهەڵدانی ئەو جەژنە دەبەنەوە بۆ سەردەمی جەمشیدی شای پیشدادی‌یەکان‌و[1] لە هەندێ سەرچاوەی تریش‌دا دەبرێتەوە بۆ راپەڕینەکەی کاوە لە دژی ئەژدەهاکی زۆردار . بەڵام تاکو ساسانی‌یەکان نەهاتنە سەرحوکم (٢٢٦-٦٤٠ز) و حوکمڕانی‌ی عیراق‌و ئێرانی کۆنیان نەگرتەدەست نەورۆز گرنگی‌یەکی ئەوتۆی پێ‌نەدراو نەبوو بە

جەژنێکی ڕەسمی . هەموو ساڵێ شایەکانیان ڕاستەوخۆ چاودێری بەزمو ئاهەنگ‌گێڕانی ئەو ڕۆژەیان دەکردو لە نەورۆزی بەهاران و ڕۆژانی میهرەگانی پایزاندا باجێکی تایبەتیان لە وەرزێرو جوتیارەکان وەردەگرت ، پێیان دەگوت «باجی نەورۆزو میهرەگان» [٢] .

بەو بۆنەیەی کە عیراق بەشێك‌بوو لەو وڵاتانەی کە بەژێردەستی ساسانی‌یەکان بوو ، ئەو باجەیان وەکوو یەك لە عەرەب‌و غەیرە عەرەبەکان وەردەگرت‌و دەیان خستە ناو گەنجینەی خۆیان‌و هەموو تەنگوچەڵەمەیەکی ئابووری‌ی دەوڵەتیان پێ چارەسەر دەکرد ، ئەو دابودەستووری باج وەرگرتنە تاوەکوو هاتنی ئیسلام بۆ عیراق‌و ئێران‌و لەناوچوونی حوکمی ئەو دەوڵەتەی ساسانییان هەر بەردەوام‌بوو .

نەورۆز لە سەردەمی خەلیفە ڕاشیدی‌یەکاندا :-

لەگەڵ پەیدابوونی ئایینی ئیسلام‌و سەرکەوتنی عەرەبە موسڵمانەکان‌و لەناوچوونی دەستەڵاتی ساسانی‌یەکان لە عیراق‌و ئێران‌و کوردستان‌و خوراساندا ، بیرو باوەڕی ئەو ئایینە نوێیە هەموو بیرو باوەڕێکی پێش خۆی نابوودو پووچەڵ‌کردو پەردەیەکی ئەستووری بەسەردادان ، یەکێك لەو دابونەریتانە جەژنی نەورۆزو بوو قەدەغەکراو بەجۆرە پاشماوەیەکی نەریتی ئایینی کۆنی لەڕووەت‌کەوتووی پێش ئیسلام درایە قەڵەم‌و خەلیفەی دووەمی ڕاشیدی (عومەری کوڕی خەتتاب (١٣-٢٣ك) کە کارو فرمانی موسڵمانانی گرتەدەست باج‌وەرگرتنی نەورۆزو میهرەگانی قەدەغەکرد [٣] ، چونکە بە دابونەریتێکی لە ڕووەت‌کەوتووی پێش ئیسلامی داناو ، ئیسلامەتیش کە هات (چەندان عادەت‌و دەستووری عەرەبەکانی لەگەڵ خۆی‌دا سەپاند بەسەر نەتەوە نا عەرەبەکان‌داو ، هەرچی شتێك نەك هەر بەگوێرەی ئایینی ئیسلام ، بەڵکوو بەگوێرەی ئەو عادەت‌و دەستوورە عەرەبیانەیش کە لەگەڵ زەوقی عەرەبەکان‌دا نەدەگونجا نابوودکراو ، هەرکەسێ باسی بکردایە سزادەردراو . ڕەوشتی بە پێچەوانەی ئیسلام لەقەڵەم‌دەدرا) [٤] .

ئەو پەردە بەسەرداداان‌و قەدەغەکردنەی نەورۆزبە درێژایی ماوەی حوکمڕانی خەلیفە ڕاشیدی‌یەکان بەردەوام‌بووەو ، ڕێگە نەدراوە یادی ئەو ڕۆژە بکرێتەوە ، تەنها لەدوادوای سەردەمی خەلیفایەتی (ئیمامی عەلی کوڕی ئەبو تالیب) نەبێ ، وەك هەندێ لە نووسەرە کوردەکان بۆیان ساغ‌بۆتەوەو ، دەڵێن : «ئیمامی عەلی لە مزگەوتی کووفەدا ڕێگای‌داوە بەبۆنەی جەژنی نەورۆزەوە شیرینی بەسەر نوێژکەرەکاندا دابەش‌بکرێت» [٥] . ئەو ماوەدانەی خەلیفەی چوارەمیش لە قاڵبێکی تەسك‌دا بووە ، تەنها ڕێگەی شیرینی دابەش‌کردنی داوەو بەس ، بەبێ ئەوەی ڕێگەی ئاهەنگ‌گێڕان‌و ئاگرکردنەوەی شەوانی نەورۆز بدرێ‌و . باجی دەستوداری نەورۆز لە ڕۆژی جەژن‌دا لە خەڵکەکە وەربگیرێت .

نەورۆز لە سەردەمی ئومەوی‌یەکاندا :-

لە دوای شەهیدبوونی ئیمامی عەلی کوڕی ئەبو تالیب حوکمی خەلیفە ڕاشیدی‌یەکان بەسەرچووو ، ئومەوی‌یەکان لە ساڵی ٤١ی کۆچی‌یەوە هاتنە سەرحوکم‌و ، لەبەر هەندێ هۆی ئابووری ئەو باجەی کە لەسەردەمی حوکمڕانی‌ی ساسانەکان بە ناوی باجی نەورۆزو میهرەگانەوە لە خەڵکەکە وەردەگیرا خەلیفە عومەری کوڕی خەتتاب قەدەغەی‌کردبوو لەسەردەمی ئومەوی‌یەکان دووبارە دەست کرایەوە بە کۆکردنەوەی‌و [٦] وردە وردە نەورۆزیشی پێ‌ژیایەوە .

موعاویەی کوڕی ئەبوو سوفیان یەکەمین خەلیفەی ئومەوی (٤١-٦٠ك)و ، یەکەمین حوکمڕان‌بوو لە ئیسلام ئەو باجەی نەورۆزی بەهاران‌و میهرەگانی پایزانی ژیاندەوە . هۆی ئەو ژیاندنەوەیشی دەگەڕێتەوە بۆ ئەو تەنگوچەڵەمە دارایی‌یە توندو تیژەی ~~لە~~ ئەنجامی سیاسەتە نەرم‌و شلەکەی‌دا تووشی‌بووبوو . چونکە کە هاتە سەرحوکم خەڵکێکی زۆر لە دژی وەستان بە تایبەتی خەواریج‌و عەلەوی‌یەکان . ئەمیش بۆ ئەوەی حوکمەکەی سەربگرێ‌و بچەسپێ ، هەستا دەستەیەکی لە

بەهێزترین میرو والی لە وولاتەکانی ژێر حوکمی خۆی دامەزراندو ، مەرج و پەیمانی نووسراوی پیدان کە هەر خەرج و باجێکی لەو وولاتانەیان دەستدەکەوێ بۆ خۆیان بێ و[7] ، تەنها لە خوتبەی رۆژانی هەینی ناوی «موعاویە» وەك خەلیفەی موسلمانان بێت ، لەو میرو والیانەی کە پشتی پێبەستن «عەمری کوری عاص» بوو کردی بە والی میسرو ، زیاد کوری (أبیە)یشی کردە والی بەسراو[8] باج و خەراجەکەی ئەو وولاتانەی لەقەبەڵکردن .

موعاویە بۆ وەرگرتنی باج و خەراج تەنها وولاتی شامی بەدەستەوە بوو ، ئەوەی دەستیشی دەکەوت بەشی هەموو مەسرەفێکی دەربارو بەهێزکردنی حیزبی ئومەوی و پێکەوەنانی سوپای بەهێز بۆ داگیرکردنی وولاتان و بلاوکردنەوەی ئاینی ئیسلامی نەدەکرد[9] . جا بۆ چارەسەرکردنی ئەو تەنگوچەڵەمە ئابووریە توندوتیژەی ئەم هەنگاوانەی نا :-

(١) - پێشخستنی کشتوکاڵ لە رێگەی دابەشکردنی زەویزار بەسەر هەندێ پیاوی دەستەلاتدارو وەرزێراندا و ، گرنگیدان بە جۆگەو بناوان هەڵبەستن و بەراوکردنی زەوی پشتئاو ، بەو هەنگاوەیشی سوودێکی زۆری لە پارەو پوولی باج و خەراجی ئەو زەوی زارە کشتوکاڵیانە وەرگرت[10] .

(٢) - بریاریدا هەر والیەك لە هەر وولاتێکی سەر بە دەوڵەتی ئومەوی بمرێ ، ئەوا جگە لە پارەی گەنجینەی دەوڵەت ، دەبوایە نیوەی پارەی میراتی تایبەتی ئەو والیە بۆ گەنجینەی تایبەتی خەلیفە بێ[11] .

(٣) - دانانەوەی دابو دەستووری وەرگرتنی دەستوودیاری و بەخشیش لە خەڵکەکە ، لە جەژنەکانی نەورۆزو میهرەگاندا[12] :- ئەم هەنگاوەی موعاویە لەهەموو هەنگاوەکانی تری زووتر هاتەبەر ، بە دانانەوەی باجوەرگرتن لەو دوو جەژنەداو ، بەم شیوەیەی خوارەوە ئەو دابودەستوورەی ژیاندەوە :-

موعاویە لە گەرمەی ئەو تەنگوچەڵەمە دارایی یە توندوتیژەی کە تووشیبووبوو ، پرسیاری لە هەندێ پیاوی پیری دنیادیتەی وولاتانی عیراق و ئێرانکرد لەبارەی سیاسەتی شایە ساسانیەکان و چۆنیەتی خۆرزگارکردنیان لەو تەنگوچەڵەمە داراییانەی کە تووشیان دەبوون . لە وەلامدا پێیان گوت : « جاران لە سەردەمی پێش ئیسلامدا ، شایەکان جگەلە خەراجوەرگرتن لە زەویوزاری کشتوکاڵی ، بۆ راستکردنەوەی باری لاسەنگی ئابووریان سالێ دووجار دەستوودیاری و بەخشیشیان بەبۆنەی جەژنەکانی نەورۆزو میهرەگانەوە لەخەڵکەکە وەردەگرت و گەنجینەی خۆیان پێ دەوڵەمەنددەکرد» . کە موعاویە ئەمەی لێبیستن ، بیری لە گەراندنەوەی ئەو جۆرە رەسم و باجە کردەوەو ، بۆی دەرکەوت کە نەورۆز هەرچەندە دابونەریتێکی پێش ئیسلام بووەو ، لە سەرەتای بەهاراندا کراوەو میهرەگانیش لە پایزانداو ، ئاینی ئیسلامیش قەدەغەی کردوون ، بەلام چونکە ماوەیەك بەسەر بلاوبوونەوەو چەسپانی ئەو ئاینەدا رۆیشتبووو ، جەژنەکانیش پتر پەیوەندییان بە باری سروشتیی زەوی و گۆرانی ئاووهەواو ژیانی ئادەمیزادەوە بووەو ، هیچ مەترسییەکیان لەسەر بیرو باوەری ئیسلام نابێ گەر زیندووبکرێنەوە ، بۆیە (بریاریداکە سەرلەنوێ باجی دەستوودیاری نەورۆزو میهرەگان لەسەرخەڵکەکە دابنرێتەوەو فەرمانی بە والیەکانی دا تاکو ئەو باجەی بۆ وەرگرن و بۆی بنێرن و هەر جارەی لە نەورۆزدا (١٠ ملیۆن درهەم)و لە میهرەگانیشدا هەمان گوژمە پارەی بۆ بنێردرێ)[13] .

هەر لەبارەی ژیاندنەوەی دابونەریتی نەورۆزو کۆکردنەوەی باجی دەستوودیاریەکانیەوە ، موعاویە لەسەر والی بەسرا عەبدورەحمان کوری (أبی بکرە)ی کردو فەرمانی پێدا کە دەبێ (٥٠ ملیۆن درهەم)ی لە خەراجی وولاتی بەسراو (١٠ ملیۆن درهەم)ی لە باجی دەستوودیاریەکانی نەورۆزی بۆ بنێری[14] .

بەم جۆرە موعاویە بۆ هەموو والیەکانی رۆژهەلاتی ئیمپراتۆریەتی ئیسلامی نووسی و پێیراگەیاندن کە دەبێ ئەو

باجە لەسەر خەڵکەکە دابنرێتەوەو ، دەستودیاری‌یەکانی (نەورۆز)و (میهرەگان)ی بە تەواوی بۆ کۆبکرێتەوەو بۆی بنێردرێتە شام .

موعاویە بەو بڕیارەی وەرگرتنی باجی دەستودیاری نەورۆزو میهرەگان ، نەك هەر تەنها ئەو ڕەسمە کۆنەی ژیاندەوە ، بەڵکو جەژنەکانیشی بایەخ‌پێدانو ژیاندنیەوە ، بەتایبەتی (جەژنی نەورۆز) ، چونکە دەکەوتە سەرەتای وەرزی بەهارو سەرەتای ساڵێکی تازەی ژیانی ئادەمیزادو بە ڕەسمی ڕێگە بە خەڵکەکە دەدرا ئاهەنگ بەو بۆنەیەوە بگێڕنو لە شیعرو ئەدەبیاتی سەردەمی ئۆمەوی‌یەکانیش‌دا تەنها ناوی نەورۆز ڕەنگی داوەتەوەو بە (النیروز) دەریان‌بڕیوەو (میهرەگان) ئەو ڕەنگدانەوەی لەناو چامەی شاعیرانی ئەو سەردەمەدا نەبووە .

بەم جۆرە دەبینین (موعاویە) نەورۆزی بە هەموو دابونەریتێکی‌یەوە ژیاندەوە بەرانبەر بە وەرگرتنی «ڕەسمی ڕێگەدان»ی یادکردنەوەی‌و ئاهەنگ‌گێرانی خەڵکی ئەو وڵاتانەی کە نەورۆزیان لێ‌دەکراو ، ئەو جۆرە «ڕەسم»ەش بوو بە باجێکی نوێ‌ی تایبەتی لەسەردەمی حوکمی ئیسلام لەپاڵ (خەراج)ی زەوی‌وزاری کشتوکاڵی‌و باجی (جزیە) کە لە ناموسڵمانەکانی وەکوو جوولەکەو دیانان وەردەگیرا .

دوابەدوای «موعاویە»ش خەلیفەکانی تری دەوڵەتی ئومەوی ڕێگەی جێ‌بەجێ‌کردنی دابونەریتی نەورۆزیان داوەو باجی خۆیان وەرگرتووە . هەروەك عەبدولمەلیکی کوڕی مەروان (٦٥–٨٦ك) کە هاتە سەرحوکم والی‌یەکانی ڕاسپارد ئەو باجو ڕەسمەی بۆ وەرگرن ، یەکێك لەوالی‌یە هەرە بەهێزو ناودارەکانی «حەججاجی کوڕی یووسفی سەقەفی» بوو ، زۆر بە گەرمی‌یەوە ئەو ڕەسمەی لە عیراقو ئێرانو خوراسان‌دا کردەوە بە عادەتو لە نەورۆزو میهرەگان‌دا دەستو دیاری‌و بەخشیشی وەرگرت»[١٥] . نەك هەر هەندە بەڵکو کە شاری «واسیت»ی بنیات‌ناو کردی بە پایتەخت ، یاساو نەریتی نەورۆزی لە کۆشکەکەی لە شاری «واسیت» بووژاندەوە[١٦] .

هەموو خەلیفە ئومەوی‌یەکان پەیڕەوی موعاویەی بنیات‌نەری دەوڵەتی ئومەوی شامیان کردو ، بە ئاشکرا ڕێگەیان‌دا یادی نەورۆز بکرێتەوەو باجی دەستودیاری‌یەکانی ئەو جەژنانەشیان وەرگرت ، تەنها خەلیفەی هەشتەم عومەری کوڕی عەبدولعەزیز «٩٩–١٠١ ك» نەبێ ، ئەو ڕەسمەی نەویستو نەورۆزی قەدەغەکردەوە[١٧] . چونکە گوتی : (مادامکی لەسەردەمی خەلیفە ڕاشیدی‌یەکان‌دا ئەو ڕەسمە نەبووەو ، ئەو باجە وەرنەگیراوە ، منیش نامەوێ‌و پەیڕەوی ئەوان دەکەم‌و لە ڕەوشتی ئەوان لانادەم) . هەر بۆیەش‌بوو بەو خەلیفەیەیان دەگوت «خەلیفەی ڕاشیدی‌ی پێنجەم» ، چونکە ڕەوشت‌و سیاسەتی وەکوو ئەوان بوو .

بەڵام کە خەلیفەی نۆیەم ، یەزیدی کوڕی عەبدولمەلیك (١٠١–١٠٥ ك) لە دوای عومەر هاتە سەرحوکم یەکسەر والی‌یەکانی ئەوی لەکار دەرکردنو خۆی والی تازەی لە جێ دامەزراندنەوەو ، دووبارە جەژنەکانی نەورۆزو میهرەگانی ژیاندەوەو دەستی‌کردەوە بە وەرگرتنی باجی دەستودیاری‌یەکانیان[١٨]

نەورۆز لەسەردەمی عەبباسی‌یەکان‌دا :–

لە دوای نەمانی حوکمی ئومەوی‌یەکانی شامو هاتنی عەبباسی‌یەکان جەژنی نەورۆز پتر بایەخ‌و گرنگی پێ‌دراو ، نرخ‌و ڕووەتێکی وەکوو سەردەمی پێش ئیسلامی پێ‌درایەوە ، نەك هەر لەلایەن والی‌یەکانی وڵاتەکانی ڕۆژهەڵاتەوە چاودێری دەکراو باجی ڕێگەدانی ئاهەنگ‌گێرانی وەردەگیرا ، بەڵکوو خەلیفەکان خۆیان گرنگی‌یان پێ‌داو ، پیرۆزبایی شاعیرانو سەرجەمی خەڵکەکەیان قبووڵ‌دەکرد .

لەوانە خەلیفەی حەوتەمی عەبباسی‌یەکان ئەلمەئموون (١٩٨–٢٢٨ك) نەك هەر بە ڕەسمی ڕێگەی خەڵکەکەی‌دا ئاهەنگی نەورۆز بگێڕن ، بەڵکوو خۆیشی لەهەموو کەسێکی دیکە زیاتر ئاگاداری بنو بنچینەی مێژووی پەیدابوونی جەژنی نەورۆز بوو[١٩] . لە دوای ئەویش خەلیفەو کاربەدەستانی

عەبباسییان بیریان لە رۆژێکی دیاریکراوی نەگۆراو دەکردەوە تاکوو بیکەن بە سەرەتای کاتی باجو خەراج کۆکردنەوە لە خەڵکەکەو ، هەر لە ئەنجامی ئەوە بوو ، خەلیفە ئەلموتەوەکیل عەلاڵلا (٢٣٢–٢٤٧ ك) لە ساڵی ٢٤٢ی کۆچیدا فەرمانی دەرکرد کە دەبێ دەستپێکردنی خەراجکۆکردنەوە بخرێتە رۆژی نەورۆزەوە[٢٠] . هۆی ئەو بڕیاردانەیشی دەگەرێتەوە بۆ داهاتنی رۆژی نەورۆز لەهەموو ساڵێكدا لە کاتێکی دیاریکراوی نەگۆردا ، چونکە پێشتر «خەرجو رسومات لەسەری ساڵی کۆچیدا کۆدەکرایەوەو ، هێنراوْ گۆردرا بە رۆژی نەورۆز[٢١] .

ساڵ بە ساڵ پترگرنگی دەدرا بە نەورۆز تاکو لەسەردەمی خەلیفەی بیستو حەوتەمی عەبباسی ئەلموقتەدی بیئەمریللا «٤٦٧–٤٨٧ك»و لە کاتی دەستەلاتداریەتی سوڵتان جەلالوددەولە[٢٢] (مەلیکشای سەلجوقی)دا تەقویمیان گۆریو نەورۆزیان بەسەری ساڵی تازە دانا ، کە ئەو کات رێکەوتی ١٥ی مارتی ساڵی ١٠٧٩ ی زایینی ئەکرد[٢٣] .

بەم جۆرە دەبینن نەورۆز پێبەپێ رووەتو نرخی جارانی ، لە سەردەمی ئیسلامدا پەیداکردەوە ، دوای ئەوەی کە لە سەرەتای پەیدابوونی ئەو ئایینە نوێیەوە تاکوو دوادوای سەردەمی خەلیفایەتی عەلی کوری ئەبو تالیب ، نەورۆز وەك دابونەریتێکی کۆنی سەر بە ئاینێکی بەتاڵکراوی پێش ئیسلام سەیرکراوەو کەمو زۆر ماوە بە کەس نەدراوە ناوی بێنیْو یادی بکاتەوە . ئیمامی عەلیش کە هەستیکرد ئایینی ئیسلام بە چاکی چەسپاوەو مەترسیی دابونەریتی کۆنی لەسەرنەماوەو ، زۆربەی لایەنگیرەکانی لە خەڵکی عیراقو ئێرانو خوراسان حەز بە یادکردنەوەی نەورۆز دەکەن ، کەمێك نەرمی نواندو رێگەی بە خەڵکەکەدا ، بە شیرینی بەشینەوە لە بەرەبەیانی ئەو رۆژەدا یادیبکەنەوە . بەلاّم کە موعاویە هات لە رێگەی باجوەرگرتنەوە ماوەی یادکردنەوەو ئاهەنگگێرانی نەورۆزی داو لە سەردەمی عەبباسیەکانیشدا نەورۆز نەك هەر لەناو خەڵکەکەدا ژیایەوە ، بەلکوو گەیشتە کۆشكو دەرباری خەلیفەو دەبوایە لە هەموو لایێکی وولاّتی ئیسلامەوە خەڵکەکە پیرۆزبایی جەژنی نەورۆز لەو بکەنو نایابترین دەستوودیاری پێشکەش بکەن .

پەراوێزو سەرچاوەکان :–

(١) – المسعودی – مروج الذهب – ج ١ ، القاهرة ١٩٤٨ ، ص ٢٢٣
(٢) – وزارة التربية – تأريخ الحضارة العربية الاسلامية – ط ٦ بغداد ١٩٨٢ ص ١١٤
(٣) – هەمان سەرچاوە ، ل : ١١٤
(٤) – شوکور مستەفا – نەورۆز لە ئەدەبی گەلاندا – دەفتەری کوردەواری – ب ٢ ، بەغدا ١٩٧٠ ، ل : ٤٥
(٥) – د . کامل بصیر – کوردایەتی جەژنی نەورۆز – رۆشنبیری نوێ – ژمارە ١٠١ بەغدا ١٩٨٤ ، ل : ٧٦
(٦) – لجنة من وزارة التربية – تأريخ الحضارة العربية الاسلامية – ط ٦ بغداد ١٩٨٢ ص ١١١
(٧) – أحمد ابن واضح اليعقوبي – تأريخ اليعقوبي – ج ٢ بيروت ١٩٦٠ ، ص ٢٠٦
(٨) – د . عواد مجيد الأعظمي – الزراعة والاصلاح الزراعي في عصر صدر الاسلام – بغداد ١٩٧٨ ، ص ١٠٤ ، ١٠٥
(٩) – د . عبدالعزيز الدوری – العصر العباسي الأول – بغداد ١٩٤٥ ، ص ٨ ، ٩
(١٠) – د . عواد مجيد الأعظمي – الزراعة والاصلاح الزراعي في عصر صدر الاسلام ، ص ١١٠
(١١) – احمد ابن واضح اليعقوبي – تأريخ اليعقوبي – ج ٢ ، بيروت ١٩٦٠ ، ص ٢١١
(١٢) – د . عواد مجيد الاعظمي – الزراعة والاصلاح الزراعي في عصر صدر الاسلام ص ١٠٨
(١٣) – احمد ابن واضح اليعقوبي – تأريخ اليعقوبي – ج ٢ ، بيروت ١٩٦٠ ، ص ٢١٧
(١٤) – هەمان سەرچاوە – ل : ٢١٨
(١٥) – شوکور مستەفا – نەورۆز لە ئەدەبی گەلاندا – دەفتەری کوردەواری – ب ٢ ، بەغدا ١٩٧٠ ، ل : ٤٥
(١٦) – د . کامل بصیر ، کوردایەتی جەژنی نەورۆز – رۆشنبیری نوێ – ژمارە (١٠١) بەغدا ١٩٨٤ ، ل : ٧٦
(١٧) – احمد ابن واضح اليعقوبي – تأريخ اليعقوبي – ج ٢ – بيروت ١٩٦٠ ، ل : ٢٢١ – تأريخ الحضارة العربية الاسلامية – بغداد ١٩٨٢ ، ص ١١٤
(١٨) – د . عواد مجيد الأعظمي – الزراعة والاصلاح الزراعي في عصر صدر الاسلام – ص ١٣٦ – احمد ابن واضح اليعقوبي – تأريخ اليعقوبي – ج ٢ ، بيروت ١٩٦٠ ، ص ٣١٣
(١٩) – شوکور مستەفا – دەفتەری کوردەواری – ب ٢ ، ل : ٤٥
(٢٠) – هەمان سەرچاوە – ل : ٤٧
(٢١) – غەفووری میرزا کەریم – نەورۆز لە بڕبڕەی پشتی مێژوودا – رۆشنبیری نوێ – ژمارە «١٠١» بەغدا ١٩٨٤ ، ل : ٨٦
(٢٢) – ابن الكازروني – مختصر التأريخ – تحقيق د . مصطفى جواد – بغداد ١٩٧٠ ، ص ٢١١
(٢٣) – غەفووری میرزا کەریم – رۆشنبیری نوێ – ژمارە «١٠١» ، ل : ٨٧